

**Západočeská univerzita v Plzni**

**Fakulta filozofická**

**Bakalářská práce**

**Kritika demokracie a problémy legitimacy v současné  
Evropské unii**

**Blanka Boboková**

Plzeň 2018

**Západočeská univerzita v Plzni**

**Fakulta filozofická**

**Katedra politologie a mezinárodních vztahů**

**Studijní program Politologie**

**Studijní obor Politologie**

**Bakalářská práce**

**Kritika demokracie a problémy legitimacy v současné  
Evropské unii**

**Blanka Boboková**

*Vedoucí práce:*

Mgr. Lenka Strnadová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

*Plzeň, duben 2018*

.....

## **Poděkování**

Děkuji své vedoucí bakalářské práce Mgr. Lence Strnadové, Ph.D. za odborné vedení, rady a konzultace při zpracování této práce.

# Obsah

1	Úvod .....	6
2	Legitimita vlády na úrovni Evropské unie .....	9
2.1	Odvozená legitimita, nebo vlastní zdroj legitimacy? .....	9
2.2	Lid Evropské unie .....	13
2.3	Legitimita prostřednictvím deliberace .....	14
3	Kritická role veřejnosti podle Jürgena Habermase .....	18
3.1	Sociální hnutí a přeměny ve společnosti díky publicitě .....	22
4	Transnacionalizace veřejné sféry .....	24
5	Jürgen Habermas a ústava pro Evropu .....	29
6	Evropská veřejnost .....	33
6.1	Empirické skutečnosti a normativní vymezení podle Thomase Risseho .....	33
6.2	Deficit evropské veřejnosti .....	34
6.3	Evropský démos a kolektivní identita .....	36
6.4	Evropeizace a koncept aktivní hranice .....	38
7	Závěr .....	42
8	Seznam použité literatury .....	46
9	Seznam internetových zdrojů .....	49
10	Resumé .....	50

# 1 Úvod

V éře globálního propojení trhů a zvyšující se nerovnosti se pluralitní společnosti cítí ohroženy politickými autoritami, jejichž rozhodování se zdá být nedostatečně ovlivněno veřejným míněním, a princip demokracie je zúžen na liberální model pravidelně se opakujícího volebního procesu, jenž má legitimizovat vládu pro příští funkční období. Občané pak mohou docházet k závěru, že politika a její představitelé jsou jim příliš vzdáleni a nereflektují jejich zájmy. Potřebují proto další prostředky, s jejichž pomocí mohou své požadavky vyjadřovat a obhajovat ve veřejné diskusi namísto pouhého výběru zástupců do demokratických institucí. Zvláště silně se tento tlak projevuje na úrovni Evropské unie, která je dlouhodobě kritizována za nedostatek demokratičnosti a legitimacy, jenž je umocněn i slabostí Evropského parlamentu. Sílicí pravicově nacionalistická uskupení v jednotlivých státech současně zdůrazňují význam národní identity a národních zájmů a stále zvyšují tlak na rozpad unie. Skeptici zároveň zpochybňují možnost existence evropské veřejnosti, která by měla tvořit prostředníka mezi institucemi EU a občany jejích členských států a měla by vyjadřovat jejich vůli.

Demokratický deficit, problémy legitimacy a neochota k podřízení se většinovým rozhodnutím přijatým na úrovni EU se v současných evropských společnostech stávají stále významnějším a diskutovanějším tématem. Přispívají k tomu i události, jako je výsledek referenda o vystoupení Spojeného království z Evropské unie v roce 2016 či katalánské referendum o nezávislosti z roku 2017. Na druhé straně však například výsledky francouzských prezidentských i parlamentních voleb, parlamentních voleb v Nizozemsku a voleb do Německého spolkového sněmu v témže roce ukázaly, že veřejnost je ve své většině přinejmenším v těchto státech projektu evropské integrace nakloněna a nepřeje si jeho oslabení. Nejen tyto pro Evropu i další demokratické státy světa důležité události zároveň přinesly další pohled na význam politické komunikace, médií a fungování veřejné sféry v demokratických společnostech. Možnosti

ovlivňování veřejného mínění s využitím nejnovějších komunikačních technologií narůstají způsobem těžko předvídatelným třeba jen před pouhými deseti lety.

Cílem této práce je představit normativní aspekty určující možnosti legitimacy a demokratičnosti vlády v Evropské unii, a dále zodpovědět otázky, které souvisejí s evropskou veřejnou sférou. Jak se utváří evropská veřejná sféra a jaká infrastruktura je potřebná pro její fungování? Jak odpovědět na narativ skeptiků o nepřekonatelných překážkách, které brání plnění kritické role veřejnosti a utváření a vyjadřování mínění evropských občanů, za něž jsou považovány neexistující evropský démos, společný jazyk a společná identita? Zvolený přístup ke zkoumání daného tématu je normativní, v práci se tedy pokusím metodou kritické analýzy rozebrat dostupné koncepty a zhodnotit jejich možnosti.

Nejprve vysvětlím otázku legitimacy v nadnárodním politickém systému EU a dále kritickou roli veřejnosti z pohledu Jürgena Habermase, jehož zásadní dílo týkající se teorie strukturální přeměny veřejnosti vyvolalo v USA po roce 1989, kdy bylo po téměř třiceti letech od prvního vydání konečně přeloženo do angličtiny, značný ohlas a mnoho kritických reflexí. V knize editora Craiga Calhouna *Habermas and the Public Sphere*, která vyšla v roce 1992, Habermas své dílo komentuje, aktualizuje a reviduje, a proto budu čerpat normativní vymezení veřejné sféry, jak je Habermas nastínil pro potřeby národních států, i odtud. Na jeho myšlenky pak naváží teorií o transnacionalizaci veřejné sféry, jak o ní uvažuje americká teoretička Nancy Fraser, když hovoří o potřebě rekonstrukce konceptů normativní legitimacy a efektivnosti politiky. Také její práce vyvolala řadu kritických ohlasů i nových nápadů, na něž odpověděla v knize *Transnationalizing the Public Sphere* z roku 2014.

V další části práce se budu věnovat konkrétně problematice demokratizace Evropské unie a vytváření evropské veřejné sféry. I zde se budu místy vracet k Jürgenu Habermasovi, a to nejen z perspektivy jeho teoretické práce, ale i jako k aktivnímu účastníkovi diskuse o perspektivách Evropské unie. Normativní vymezení evropské

veřejné sféry a porovnání těchto požadavků s realitou potom budu čerpat z velmi názorné a logickým způsobem uchopené práce Thomase Risseho. Z české perspektivy se pak tomuto tématu věnuje zvláště intenzivně Karel B. Müller, jehož koncept aktivní hranice nabízí možnosti, jak dosáhnout efektivního propojení veřejností na nadnárodní úrovni. Jelikož se jako zásadní problém v této oblasti ukazuje komunikace a média, zahrnu do své práce i výsledky některých výzkumů evropské veřejné sféry ve spojení s médii.

## 2 Legitimita vlády na úrovni Evropské unie

Organizace států v nadnárodní entitě, která ve světě nemá obdoby, je nutně provázena mnoha problémy, které si během času vyžadují řešení. Postupná integrace různých oblastí politiky přináší potenciálně více oblastí možných střetů názorů a nárůst počtu členských států, které jsou navíc co do ekonomických a kulturních charakteristik značně rozdílné, pochopitelně vytváří obrovský prostor pro nesoulad a hledání nejen společných cílů, ale i cest, jak jich dosáhnout.

V Evropské unii došlo během jejího rozvoje k různým posunům v přidělování funkcí a pravomocí jejím jednotlivým orgánům tak, aby byl zajištěn pokud možno co nejdemokratičtější výkon moci, přesto však stále sílí názor, že EU je třeba reformovat, a to nejen kvůli demokratickému deficitu, ale také neefektivnosti.<sup>1</sup> Podívejme se nejprve na zdroje, které mají Evropské unii zajišťovat potřebnou legitimitu, a poté na metodu, kterou je možné pro demokratické rozhodování využít.

### 2.1 Odvozená legitimita, nebo vlastní zdroj legitimacy?

Na úrovni jednotlivých států je legitimacy vlády dosahováno na základě utváření vůle lidu, která je vyjádřena ve svobodných volbách. Zvolení zastupitelé pak ustanovují vůli celého státu, jež má být reprezentována vládou. Na úrovni Evropské unie pak tuto společnou vůli států vyjadřují jednotliví ministři při jednáních v Radě. Tento proces, jímž vůle lidu přechází na jejich zastupitele, Vojtěch Belling (2009: 127) nazývá legitimačním řetězem, v němž se demokratická legitimita EU odvozuje od legitimacy jejích členských států. Aby tento řetěz zůstal funkční, je nezbytné, aby nedocházelo

---

<sup>1</sup> Spojení demokracie a efektivity je ovšem problémem i na úrovni národních států. Projevuje se i v České republice, kde nabývá na síle debata týkající se změn v jednacím řádu Poslanecké sněmovny, snížení počtu jejích poslanců i možného zrušení horní komory Parlamentu – to vše s proklamovaným cílem vyšší efektivity a finanční úspory.

k jeho přerušení<sup>2</sup>, a právě zde nastává problém zakotvený v principu většinového hlasování. Jak Belling (2009: 128–129) dále tvrdí, na úrovni státu je konflikt vůlí vyřešen tak, že občané státu již dříve vyjádřili souhlas s tím, že se většinovému rozhodnutí podrobí. Přehlasování menšiny v Radě pak znamená, že národní vůle ustupuje většinovému zájmu, což opět předpokládá onen dřívější souhlas. Pro ten je však nutnou podmínkou společná vůle evropského lidu a existence této společné vůle by potom naopak znamenala, že se legitimita EU odvozuje přímo od ní a je tedy jejím vlastním zdrojem.

Vůle občanů členských států se od roku 1979 zároveň odráží v přímé volbě poslanců do Evropského parlamentu, kde v současné době zasedá 751 zástupců (Evropská unie [nedatováno]). Přestože Lisabonská smlouva posílila pravomoci Parlamentu zejména ve vztahu k Evropské komisi, jejíhož předsedu volí a ostatní členy schvaluje i odvolává, legitimační funkce Parlamentu není příliš přesvědčivá, vezmeme-li v úvahu zájem voličů o volby.

Účast ve volbách do Evropského parlamentu se od prvních voleb, kdy dosáhla téměř 62 procent, stále snižuje, i když v posledních volbách v roce 2014 s účastí 42,61 % již bylo snížení oproti minulým volbám jen nepatrné. Podíváme-li se však na účast konkrétně v České republice, pak k prvním volbám v roce 2004 přišlo jen 28,3 procenta oprávněných voličů, v roce 2009 byla účast téměř stejná, avšak v posledních volbách již byla Česká republika na předposledním místě před Slovenskem s pouhými 18,2 % voličů. Nízkou účast ve volbách do Evropského parlamentu můžeme pozorovat ve všech státech, které do unie vstoupily v roce 2004 a později. Výjimku tvoří pouze Malta, kde se účast pohybovala mezi 82 a 75 procenty (Evropský parlament 2014).

---

<sup>2</sup> Ze současnosti je možné uvést příklad přerušení legitimačního řetězu už na úrovni členského státu – v České republice k němu došlo vytvořením menšinové vlády Andreje Babiše, která vládla bez důvěry Parlamentu od 13. 12. 2017 do 24. 1. 2018, a poté dále v demisi, přičemž přijala řadu opatření, která nejsou pro chod státu nezbytná (v době dokončení této práce stále není jasné, kdy bude jmenována nová vláda a zda získá důvěru).

Důvodů nezájmu o evropské volby je více, některé z nich se týkají nízkého zájmu o volby obecně. V postkomunistickém prostoru je přítomná zejména nedůvěra k politikům a politickým institucím, protože zde po pádu komunistických režimů měli lidé vysoká očekávání, která nebyla splněna, a s politikou v novém demokratickém režimu si potom spojili přítomnou korupci nebo nemorálnost. Sarah Birch (2018: 27) z King's College London dochází k závěru, že ekonomické, sociologické i politické koncepce příčin neúčasti ve volbách mají společné to, že lidé neočekávají, že by jejich hlas měl reálnou šanci ovlivnit výsledek voleb. V kapitole 6.3 se vrátím podrobněji k těm příčinám nezájmu o evropské volby, které souvisejí s komunikačním a informačním deficitem.

Přestože jsou totiž volby do Evropského parlamentu jediným aktem, jímž mohou voliči členských států přímo převést svou vůli prostřednictvím poslanců do praktické politiky, jejich zmíněná účast, průběh kampaní i výsledky voleb doposud vždy ukázaly, že povědomí lidí o kompetencích Evropského parlamentu není dostatečné, když mají stále tendenci volit takzvaně proti své národní vládě a témata akcentovaná kandidujícími stranami se velmi často vůbec netýkají evropských otázek. Taková situace spíše než k demokratizaci přispívá k pocitu, že zástupci občanů v Evropském parlamentu jsou jen figurkami neschopnými řešit problémy, v jejichž řešení občané doufají. Ani sami poslanci Evropského parlamentu svým chováním vždy nepřispívají k důvěře voličů a legitimitě vlády. Jako příklad můžeme uvést zjištění, které obsahuje reportáž německé televize RTL o zneužívání diet, o níž v České republice informoval také server iDNES.cz (2008):

„Jádro problému tkví podle RTL v tom, že se poslanci v pátek dorazí do budovy pouze zapsat do „docházky“ (a tedy mít „odpracovaný“ a zaplacený den), načež zmizí, a o den si tak prodlouží víkend. V pátek brzy ráno se to u zápisu jen hemží europoslanci s cestovními kufry.“

Samotný Evropský parlament se stal i platformou pro politiky, kteří ve svých členských zemích prosazují vystoupení z Evropské unie či přímo její zánik. Mezi

poslanci proto zasedají například Marine Le Pen z francouzské Národní fronty nebo Nigel Farage ze Strany nezávislosti Spojeného království (UKIP), ačkoliv ani jedna z těchto politických stran se ve svých domovských státech netěší zásadní podpoře voličů.

Vedle Rady a Evropského parlamentu, které disponují legislativními funkcemi, tvoří institucionální trojúhelník unie Evropská komise, jejíž role spočívá v navrhování norem a zastupování celé Evropské unie. Komisaři sice nejsou v členských státech voleni, ale národní vlády je navrhují a Evropský parlament v náročném procesu schvaluje, proto by i rozhodnutí Evropské komise měla být považována za odraz vůle lidu všech členských států.<sup>3</sup>

Příkladem, který dokazuje nejasný základ legitimacy rozhodování v Evropské unii, je skutečnost, že členské státy musí na základě smluvních závazků přijmout evropské směrnice podle svých ústavních pravidel, přičemž v případě aktuálního nesouhlasu parlamentu může opět dojít ke konfliktu s vůlí lidu členského státu. Tím je na parlamenty členských států vyvíjen tlak, aby hlasovaly v souladu s vůlí evropských zákonodárců, což ovšem popírá demokratický princip, který je základem pro fungování členského státu. V důsledku tak legitimační řetěz efektivně nefunguje. Možnost tzv. duální legitimacy založené na duální suverenitě, tedy suverenitě státu a suverenitě EU a od nich odvozené legitimacy lidu členského státu, resp. lidu EU, také nepřináší řešení, neboť nás vrací zpět k problému možného konfliktu vůlí a nutného upřednostnění jedné z nich, a tedy jednoho ze zdrojů legitimacy (Belling 2009: 131–132).

---

<sup>3</sup> Více k Evropské komisi a jejím výborům v kapitole 6.2 Deficit evropské veřejnosti

## 2.2 Lid Evropské unie

V souvislosti s pojmem lid Evropské unie se dostáváme ke složitému problému, k němuž se později vrátíme v další části práce pojednávající o evropské veřejnosti v šesté kapitole. Pro tuto chvíli v souvislosti s legitimitou shrňme, že aby bylo na úrovni Evropské unie dosaženo stejného principu demokratického procesu rozhodování jako na úrovni jednotlivých států, mohlo by být využito institutu federativního zřízení.

Zda je však federativní uspořádání nutné pro vznik politického společenství lidu, které je chápáno jako nutný předpoklad k utváření společné vůle, již míní prosazovat v zákonodárných, výkonných i soudních orgánech této entity, a jež zároveň legitimizuje jejich moc, zůstává předmětem diskusí jak politických filozofů, tak i politických reprezentantů. Pravděpodobně neexistuje pádný důvod pro tvrzení, že nejdříve musí existovat stát, aby vzniklo politické společenství lidí, a stejně tak není nevyhnutelné, aby vznikl stát, pokud již existuje politické společenství lidí. Oba postupy v dějinách na různých místech proběhly či probíhají, a můžeme je tedy považovat za možné a platné. Příkladem posledně zmiňované situace budiž politické společenství Kurdů, jejichž vyhlídky na vznik státu neposílily ani nesporné zásluhy kurdských bojových jednotek o porážku tzv. Islámského státu na území, kde žijí. Sjednocení Itálie či založení Spojených států amerických jsou pak příkladem toho, že politické identity se mohou měnit na základě institucionálních změn (Müller 2010: 6).

Významný český historik Miroslav Hroch k této problematice uvádí, že existence národů jako velkých sociálních skupin byla podmíněna tím, že se větší počet jedinců považoval za jejich příslušníky. „Vědomí příslušnosti k národu nebylo přenášeno virem ani nebylo biologicky podmíněnou pandemií, ale výsledkem rozhodování lidí v konkrétních historických podmínkách“ (Hroch 2009: 266). Národní identitu však podle něj nebylo možné vytvořit nezávisle na těchto podmínkách – nejen historických,

ale i politických, sociálních a kulturních (Hroch 2009: 274). John Hutchinson (1994: 122) nacionalisty dělí na politické a kulturní. Političtí nacionalisté se podle něj snaží za účelem racionality upomínat občany států na jejich etnicko-historickou identitu, zatímco kulturní nacionalisté vnímají národ jako specifickou civilizaci, která je produktem své jedinečné kultury, dějin a geografického umístění.

Pokud političtí nacionalisté s ohledem na etnickou identitu preferují národní státy, pak federalisté nahlíží na vytváření identity z jiného úhlu pohledu. Federace je tak popisována jako rozumový pokus o pěstování pocitu přináležitosti k původně uměle vytvořené politické komunitě se společnou vládní autoritou, která v historickém procesu budování státu kultivuje loajalitu, jež má vést k formování nové identity (Burgess 2006: 104).

### 2.3 Legitimita prostřednictvím deliberace

Nemůže být pochyb o tom, že společnosti tvořené občany států sdružených v Evropské unii jsou velmi rozmanité a spojeny do jednoho celku nutně musejí u řady otázek narážet na nesoulad. Tento nesoulad je třeba řešit tak, aby nedocházelo k popírání nebo ignorování vůle zastánců menšinových názorů. Teorii, která má šanci odpovědět na chybějící model legitimizace vlády v heterogenních společnostech, kde je rozpor mezi liberálními principy a politickým životem příčinou frustrace a napětí, je deliberativní demokracie. (Vargovčíková 2014: 90–91). Deliberace otevírá fórum pro hledání konsenzu mezi nesouhlasícími postoji a umožňuje tak odpovídat na složité – často morální – otázky v rámci veřejných kolektivních diskusí.

Na otázku legitimacy a demokracie, které se věnuje nejznámější pokračovatel *Frankfurtské školy* Jürgen Habermas v knize *Problémy legitimacy v pozdním kapitalismu*, reagoval francouzský politolog Bernard Manin. Habermas (2000: 37) jej

cituje v předmluvě k novému vydání své slavnější knihy *Strukturální přeměna veřejnosti*:

„Je nezbytné radikálně změnit perspektivu, která je společná jak liberálním teoriím, tak demokratickému myšlení: zdrojem legitimacy není předem určená vůle individuí, nýbrž spíše samotný proces jejího utváření, tj. diskuse... Legitimní rozhodnutí nereprezentuje vůli všech, nýbrž je výsledkem diskuse všech. Jedná se o proces, v němž je utvářena vůle každého a který prokazuje svoji legitimitu spíše svým výsledkem než sumou již vytvořených vůlí... Musíme trvat na tom – i když riskujeme, že budeme odporovat dlouhé tradici –, že legitimní právo je výsledkem obecné diskuse, a nikoli výrazem obecné vůle.“

Habermas tuto myšlenku pokládá za klíčovou. V textu *Tři normativní modely demokracie* (Habermas 2002: 79) potom sám porovnává liberální a republikánské pojetí demokratické vlády v USA, k nimž jako třetí koncepci přidává proceduralistický model, který označuje jako deliberativní. Liberální princip jsme velmi zjednodušeně zaznamenali v úvodním vysvětlení odvozování legitimacy v rámci národního státu podle Vojtěcha Bellinga. Republikánské pojetí demokracie se oproti tomu neomezuje na pouhé zprostředkování vůle voličů vyjádřené ve volbách, ale kromě administrativní stránky moci a vlastních zájmů občanů, se v něm jako další zdroj integrace do společnosti objevuje solidarita (Habermas 2002: 80).

Demokratické utváření vůle podle Habermase v liberálním pojetí znamená výsledek kompromisů zájmů. Utváření kompromisu je dosahováno za pomoci pravidel, která mají zajistit férové výsledky a jsou zdůvodňována na základě ústavních principů. V republikánském pojetí se společná vůle utváří etickým sebeuvědoměním a diskuse se může opírat o kulturně založený konsenzus občanů vycházející z historického aktu založení republiky. Deliberativní politika potom stojí někde mezi těmito dvěma modely. Jde o spojení diskusí o sebeuvědomění s diskusemi o spravedlnosti – tedy liberální férovosti s republikánskou etikou –, které se zaměřuje na institucionalizaci předpokladů komunikace demokratického procesu (Habermas 2002: 88–91). Deliberativní politika podle diskurzivní teorie probíhá jednak v institucionalizované podobě na půdě parlamentu a jednak v síti komunikace politických veřejností, jež se

stávají arénami. Zde pak může prostřednictvím deliberace celospolečensky relevantních témat docházet k neformálnímu utváření vůle občanů. Ta je vyjádřena volebním výsledkem a následně prostřednictvím zvolených zástupců legislativními opatřeními, které komunikativní moc přeměňují na moc využitou administrativně (Habermas 2002: 91). Z toho vyplývá, že k dorozumívání občanů se státem slouží politická veřejnost a podle Habermase v jejím rámci občanská společnost.

Jak již bylo řečeno, deliberativní model demokracie vyžaduje zavedení principů, jež jsou předpokladem dosažení konsenzu. Tomuto tématu se věnuje diskurzivní etika, která chápe člověka jako racionální bytost schopnou řídit své jednání interaktivně utvořenými normami. Diskurzivní etika používá dva základní principy – prvním z nich je diskurzivní princip, který v podstatě znamená, že normativní nároky na platnost mají kognitivní význam, mohou tedy být projednávány jako nároky na pravdu, a tudíž lze o jejich platnosti dosáhnout konsenzu. Druhým principem je univerzalizace, tedy požadavek na nalezení takového principu zobecnění morálních norem, které nebudou diskriminovat žádnou osobu, jíž se norma týká. Při formulaci norem je tedy nutné převzít perspektivu jejich vnímání druhými lidmi (Nohejl 2007: 85).

Podle teorie diskurzivní etiky musí ke konsenzu dojít reálnou argumentací, jíž se musí účastnit všichni ti, kdo se cítí být danou normou dotčeni. Argumentace je postavena na tom, že účastníci diskuse svými tvrzeními vznášejí nároky na platnost a zaujmají stanoviska k nárokům ostatních. Nutnou podmínkou je tak snaha diskutujících o porozumění. V případě dodržení všech podmínek má diskurs legitimizující funkci (Nohejl 2007: 93, 95).

Podle Marka Nohejla (2007: 113) se v praxi ovšem diskurzy překrývají, prolínají a hierarchizují, a proto je třeba diskurz institucionalizovat a také řešit problém s reálným uplatňováním moci při projednávání. Z normativního pohledu bychom sice mohli namítnout, že využíváním mocenských postojů či ovlivňováním účastníků

diskuse se daný diskutující připravuje o důvěryhodnost vlastních argumentů, v praxi však jediná povolená síla – tedy síla argumentu – nemusí být dostatečně ochráněna<sup>4</sup>.

---

<sup>4</sup> Praktickými problémy spojenými s teorií deliberace se zabývají například Jane Mansbridge, John Dryzek, Lynn Sanders, David Ryfe nebo Marion Young.

### 3 Kritická role veřejnosti podle Jürgena Habermase

Jürgen Habermas pojímá občanskou veřejnost jako sféru soukromých osob, které tvoří publikum, jehož účelem je opozice k veřejné moci. Tématem, kolem něž se sféra občanské veřejnosti historicky utvořila, byla pravidla upravující oblast směny a společenské práce, jež byla veřejně rozvažována (Habermas 2000: 87).

Původně literárně a umělecky kritické diskusní skupiny 17. a 18. století, které se scházely v britských kavárnách, francouzských salonech a německých stolních a jazykových společnostech, převzaly politické funkce v prostoru mezi státem a společností a staly se arénami pro veřejné rozvažování. Za společné znaky těchto publik Habermas (2000: 98–100) pokládá jednak to, že zde neplatila sociální hierarchie, nýbrž síla argumentu, a dále to, že diskusní skupiny problematizovaly oblasti, které do té doby nebyly zpochybňovány. Umění a kultura měly dříve posvátný či výlučný charakter daný tím, že byly určeny církvi a dvoru. V době vzniku literárních společností se však kultura stala zbožím přístupným všem a rozvažování se stalo permanentní diskusí neuzavřeného publika.

Můžeme namítnout, že ve skupině diskutujících je obtížné se vyhnout předsudkům plynoucím ze společenského statusu, genderových stereotypů či dosaženého vzdělání jednotlivých účastníků. Pokud však budeme mít na paměti, že naše úvahy jsou normativní a hledáme ideální typ veřejnosti, pak nesmíme přehlédnout Habermasovo tvrzení týkající se přesvědčivých argumentů. Diskutující se mají vzdát předsudků, pravdivý soud má být v diskusi teprve určen a jakkoliv v diskusi nepřipouštíme existenci privilegovaných osob, respekt k odborníkům je žádoucí. Odborníci jsou oprávněni publikum poučit, avšak pouze za pomoci přesvědčivých argumentů a ani pak to neznamena, že v diskusi nemohou být nalezeny argumenty, které budou uznány za lepší (Habermas 2000: 105).

Habermas se nicméně v době prvního vydání knihy domníval, že tuto literární veřejnost nahradila v poválečné Evropě 20. století oblast kulturního konzumu, již nazývá pseudoveřejnou a pseudosoukromou sférou kulturní spotřeby. Takto přeměněná společnost podléhá koloběhu výroby a spotřeby, a přestože se uspokojování individuálních potřeb může odehrávat masově, a zákony trhu ovládají i sféru soukromých osob vytvářejících publikum, veřejné posuzování se proměňuje v konzum a komunikace v izolované vnímání (Habermas 2000: 254–255). Veřejné rozvažování – dříve následující po soukromém promýšlení přečteného či shlédnutého – je nahrazeno společným konzumováním.

Nejvýznamnější platformou literárních společností se stal ve druhé polovině 18. století tisk. S dalším rozvojem komunikačních prostředků a zejména s příchodem televize potom prudce vzrostl počet příjemců publikovaných informací a zároveň se změnil i nároky na jejich vnímání. Jestliže již v šedesátých letech 20. století Habermas hovořil o propagačních obrázkových časopisech, které nahradily programové literární časopisy konce 19. století, a o kultuře, která „již nedůvěřuje síle psaného slova“ (Habermas 2000: 257), naznačil tak vývoj, který s konkurencí mnoha televizních kanálů, a především s příchodem masového využití internetu, komunikačních technologií a sociálních sítí dosáhl dimenzí, jaké si tehdy sotva bylo možné představit. V důsledku tohoto vývoje se sice utvářejí mnohá publika, těžko však posoudit, nakolik se tato publika stávají součástí širšího veřejného rozvažování, jež se zabývá celospolečenskými tématy. Habermas v době práce na *Strukturální přeměně veřejnosti* ovšem ani nepočítal s tím, že by veřejné mínění mělo být utvářeno mimo politické struktury.

Habermas kritizuje zjednodušování skladby zpráv a jejich ztraktivňování pro čtenáře a diváky – namísto oblasti vzdělání a sociálních či ekonomických záležitostí, u nichž se očekává, že by jim veřejnost snadno neporozuměla a pravděpodobně by také dostatečně nezaujala jejich pozornost – jsou akcentovány zprávy o přírodních katastrofách, neštěstích, společenských událostech a sportu. Zprávy jsou zkracovány,

doplňovány obrazem a v současnosti se často setkáváme přímo s obrazovými zprávami pouze doplněnými krátkými titulky. Tento posun redukuje reakce publika a svádí ke spotřebě uvolňujících stimulů, která nahrazuje veřejné užívání rozumu (Habermas 2000: 267). Komeracionalizace zpráv i reklamní průmysl přispívají k tomu, že namísto vytváření konsenzu veřejného mínění vztahujícího se k obecnému zájmu, slouží tisk a další média k prezentaci privilegovaných soukromých zájmů (Habermas 2000: 297). S invazí *public relations* a marketingu do oblasti politiky pak v podstatě dochází k tomu, že publicita slouží více k reprezentaci než ke kritice.

Důvodem pro strukturální přeměnu veřejnosti se podle Habermase stalo ustavení sociálního státu, který zavedl vztahy, jež musely být upraveny zákony mimo veřejné i soukromé právo. V důsledku koncentrace kapitálu a státního intervencionismu došlo k zestátnění společnosti, ale současně i zespolečenštění státu. Prolínání státu a společnosti pak vedlo k oslabení veřejné sféry (Habermas 2000: 244). Podle Habermase veřejnost a její kritickou funkci narušil rozpad jednotného publika na parciální zájmy, které vstupují do jednání se státem, u něhož se snaží získat výhody pro svou skupinu.

Protože se publicistické instituce podle Habermase (2000: 339) samy staly společenskou mocí, není už publikum vytvářeno formálně a materiálně rovnoprávnými osobami – rovné šance přístupu k veřejnosti mohou být zaručeny jen zasahováním státu. Veřejné mínění jako takové je pak možné vytvořit a zprostředkovat skrze kritickou publicitu, k níž je nutná účast soukromých osob ve formální komunikaci uvnitř veřejných organizací, jako jsou například politické strany (Habermas 2000: 365). Úbytek počtu jejich členů je však v dnešní době ještě daleko patrnější, než tomu bylo v době, kdy Habermas *Strukturální přeměnu veřejnosti* poprvé vydal. Vedle oblasti veřejného mínění zde Habermas (2000: 364) zmiňuje i sféru kvaziveřejného mínění, kterou představují různá prohlášení, deklarační či projevy, jež sice mohou být přístupné veřejnosti, avšak nejsou součástí veřejné diskuse.

Habermasův ideální typ kritické veřejnosti sklidil kritiku mimo jiné za to, že si autor buržoazní diskusní společnosti příliš idealizoval, když věřil, že přístup do nich byl otevřený všem. Kromě vyloučených skupin nevěnoval dostatečnou pozornost ani tomu, že se ve společnosti zároveň s buržoazní veřejností paralelně utvářela také plebejská veřejnost, která rovněž hrála významnou roli. Nesouhlasných reakcí se dočkal i jeho pesimistický pohled na veřejnou sféru ztrácející v moderní době svou kritickou roli.

Americká teoretička Nancy Fraser kromě již uvedených kritických připomínek také uvádí, že veřejná sféra není striktně oddělena od státu a netvoří pouze jeho protiváhu. Tento rys, který byl pro Habermasův ideální typ veřejnosti typický, Nancy Fraser přisuzuje „slabé veřejnosti“. Tou je každá sféra veřejnosti, jež pouze formuje veřejné mínění, avšak nemá možnost rozhodování. Habermasův koncept buržoazní veřejnosti předpokládá, že sloučení možnosti vytváření veřejného mínění a rozhodování znamená ztrátu autonomie veřejného mínění i ztrátu kritické kontroly nad státní mocí (Fraser 1990: 75). Vytvořením suverenity parlamentu však došlo k významné změně struktury veřejnosti, jež se prostřednictvím svých zástupců stala součástí rozhodování. Habermas sice tento vývoj v knize neopomíná, ale Nancy Fraser k němu přistupuje jiným způsobem. Parlament označuje jako „silnou veřejnost“ a chápe ji jako hlavní výhodu uspořádání demokratických společností, přesto si ale uvědomuje, že současné teorie nedokáží zodpovědět důležitou otázku vztahu mezi slabými a silnými veřejnostmi a odpovědností parlamentů (Fraser 1990: 76) vůči občanům.

Habermas některé nedostatky své práce uznává a připouští, že veřejnost je nutné chápat v plurálu, tedy jako veřejnosti, které si navzájem konkurují, a zároveň je třeba přihlížet „k dynamice procesů komunikace, jež jsou z dominantní veřejnosti vyloučeny“ (Habermas 2000: 14). Vyloučení žen a neprivilegovaných mužů také nemělo pro veřejnou sféru stejné důsledky, protože rozšíření politických práv do určité míry kompenzovalo třídní znevýhodnění, avšak nezměnilo patriarchální uspořádání společnosti. Po třiceti letech také Habermas (2000: 27–28) uznává, že jeho hodnocení

změněného publika vyžaduje nový pohled i přesto, že na změněné infrastruktuře mocensky ovládnuté veřejnosti stále trvá. Jak uvádí, jeho diagnóza vývoje publika je příliš zjednodušená. Masové publikum si svůj kritický potenciál díky vnitřní pluralitě i vlivu vzdělávání může uchovávat a ani přizpůsobování informací potřebám zábavy neznamena ochromení kritické funkce veřejnosti. Kromě toho Habermas také připouští, že nositeli kritické publicity nemusejí být nutně pouze politické strany a svazy (Habermas 2000: 30). Koncem šedesátých let už ostatně Habermas stejně jako další levicově orientovaní intelektuálové podporoval studentské hnutí, v němž viděl demokratizační potenciál, a i když k jeho naplnění nedošlo, nepřestal zdůrazňovat úlohu nových sociálních hnutí spočívající jednak v tom, že tvoří dynamický prvek v procesu sociálního učení, a dále v iniciaci procesů, jimiž může docházet k demokratizaci institucionální roviny veřejné sféry (Znebejánek 1997: 53).

### 3.1 Sociální hnutí a přeměny ve společnosti díky publicitě

Mocensky ovládnutá společnost skutečně není tak pasivní, jak ji Jürgen Habermas viděl ještě na počátku šedesátých let 20. století. *Status quo* může být a je narušován a pozměňován ve prospěch znevýhodněných skupin společnosti různými způsoby, přičemž publicita v nich má zásadní význam.

Příkladem toho, co by se mohlo stát počátkem zásadní přeměny společnosti, v níž dochází ke zneužívání moci, je kampaň *#metoo*. Na podzim roku 2017 byl významný hollywoodský producent Harvey Weinstein obviněn ze sexuálního obtěžování a znásilnění řady známých hereček (Twohey 2017). V reakci na to se na sociálních sítích i v tradičních médiích objevila kampaň, do níž se zapojilo obrovské množství lidí s podobnými zkušenostmi. Téma nejenže přetrvává pokryto ve zpravodajství, ale současně i jeho masové sdílení na sociálních sítích a s ním spojené zveřejňování případů, v nichž figurovali také političtí představitelé, vedlo například k odstoupení

některých ministrů britské vlády nebo amerických kongresmanů z jejich funkcí. To vedlo k dalšímu aktivizování veřejnosti a volání po změně zavedených pořádků, jejichž součástí dosud bylo mlčení obětí zneužívání. Zároveň se objevila i kampaň, která upozornila na fakt, že jednak obvinění ze sexuálního obtěžování nemusejí být vždy pravdivá a dá se očekávat jejich zneužití pro diskreditaci nevinných, a jednak může strach z eventuálního obvinění vést ke změnám v chování u obou pohlaví, jež mohou soužití lidí velmi uškodit. Veřejná debata na toto téma, do níž se v současném propojeném světě zapojují osobnosti z různých zemí, potom významným způsobem ovlivňuje celou globalizovanou společnost a jak správně uvedla Nancy Fraser, veřejné rozvažování nemusí být chápáno jako diskuse o již stanoveném dobru, nýbrž jako příležitost pro vyjasnění, co tím dobrem vlastně má být (Fraser 1992: 130).

## 4 Transnacionalizace veřejné sféry

Jak je patrné z předchozích řádků, kritická veřejnost se neshromažďuje pouze okolo témat, která se týkají jednotlivého státu. Stejný význam má i na úrovni nadnárodní, kam se v případě Evropské unie v rámci smluv přesunula část kompetencí národních států, a podobně je tomu i v případě témat globálních.

V článku *Transnationalizing the Public Sphere* se Nancy Fraser (2007: 8) vrací k Habermasově konceptu veřejné sféry a ptá se, zda je takto pojatá veřejná sféra schopná představovat kritický nástroj pro globální transnacionální svět současnosti. Fraser (2007: 9–10) připomíná, že Habermasova veřejná sféra je spjata s moderním státním aparátem suverénního státu, který je schopen řešit problémy svých obyvatel. Účastníky diskuse jsou podle tohoto konceptu občané demokratického národního státu, kteří se zabývají otázkami ekonomických vztahů ve své politické komunitě, k čemuž jim slouží média fungující v národní komunikační infrastruktuře. Habermas ve *Strukturální přeměně veřejnosti* dále počítá s tím, že se diskuse odehrává ve sdíleném médiu a je vedena v národním jazyce daného státu. Důležitý je i fakt, že to byli právě literáti a další intelektuálové vytvářející buržoazní veřejnost v 18. a 19. století, kdo dal zároveň vzniknout i představě národních států.

Celospolečenské problémy dnešní doby, o nichž je vedena debata, se často ze své podstaty nedají umístit do teritoria národního státu a nemohou jím být ani vyřešeny. Podle Nancy Fraser je tedy jen logické, že se hovoří o transnacionální či globální veřejné sféře, jež je nahlížena z různých úhlů pohledu. Někteří autoři píší o novém vývoji spojeném s globalizací<sup>5</sup>, jiní ale tvrdí, že ve skutečnosti byla veřejná sféra – i vzhledem ke koloniálnímu imperialismu a sociálním hnutím přesahujícím hranice

---

<sup>5</sup> Např. teoretici kosmopolitanismu a globalizace D. Held a S. Sassen – viz např. Held, David (1995). *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitical Governance*. (Cambridge: Polity Press).

států – transnacionální už od počátku<sup>6</sup>. V každém případě zde pro kritickou teorii vyvstává jiná otázka: můžeme chápat veřejné mínění jako efektivní v kritické roli vůči politické moci, když debata, která je formuje, přesahuje rámec národních států a veřejné mínění už netvoří vždy prostředníka mezi občany a státem, nýbrž volá k odpovědnosti jiné, nadnárodní struktury (Fraser 2007: 15)?

Po shrnutí Habermasova konceptu veřejné sféry nyní uvedme, které prvky formují veřejné mínění v současné postnárodní konstelaci. Namísto občanů národních států nyní partnery v debatě tvoří rozptýlené publikum, které nepovažujeme za *demos* – lid. Tématem debaty není výlučně národní ekonomika, protože ta je provázaná v globálním tržním systému, jenž však není adekvátně propojen pouty solidarity a společné identity. Komunikace se neodehrává v prostoru státu, ale v kybernetickém prostoru, jenž státy opět přesahuje, přičemž namísto tištěných médií se debata odehrává v translingvistickém prostředí oddělených i překrývajících se vizuálních kultur. Adresátem debaty také nejsou národní státy odpovědné ke svým občanům, nýbrž „amorfní mix veřejných a soukromých transnacionálních sil, které nejsou snadno identifikovatelné a nejsou hnány k odpovědnosti“ (Fraser 2007: 19)<sup>7</sup>.

Nancy Fraser se snaží odpovědět na otázku, jaké změny by byly nutné, aby za daných podmínek veřejné sféry plnily skutečně kritickou a demokratizující roli, přičemž tuto roli připisuje dvěma vlastnostem veřejného mínění: normativní legitimitě a politické efektivnosti. Legitimitu přitom zajišťují funkce otevřenosti veřejné debaty a rovnosti jejích účastníků, zatímco efektivnost veřejného mínění je dána jeho převedením do závazných norem a následně do sféry administrativní moci, a naopak zase schopností administrativy realizovat návrhy veřejnosti (Fraser 2007: 19–22).

---

<sup>6</sup> Např. John Boli a John Thomas, kteří zkoumali mezinárodní nevládní organizace od roku 1875, nebo M. E. Keck a K. Sikkink, které se zabývaly transnacionálními hnutími, kam zařazují také historické hnutí proti otroctví nebo aktivistky bojující za volební právo pro ženy – Keck, M. E. a Sikkink, K. (1998). *Activists beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*. (Ithaca, NY: Cornell University Press).

<sup>7</sup> „an amorphous mix of public and private transnational powers that is neither easily identifiable nor easily rendered accountable“.

Komu tedy má být debata otevřena? Podle Habermase to mají být všechny osoby, jichž se diskutovaná otázka dotýká. Nancy Fraser (2007: 22) k tomuto principu všech dotčených osob pak dodává důležité zakončení věty – *bez ohledu na občanskou příslušnost*. Argumentuje přitom nejenom tím, že globalizace má za následek prohlubující se rozdíl mezi dotčenou osobou a občanem, ale také tím, že tento rozdíl reálně existuje v rozvojových zemích v důsledku neokolonialismu a samozřejmě existoval v předchozí éře kolonialismu. Kdybychom tento rozdíl přenesli na úroveň Evropské unie, pak je situace uvnitř jejích hranic jednodušší, protože občanstvím členského státu nabývá občan zároveň i občanství Evropské unie.

Otázka efektivnosti veřejného mínění je podobná. Centrální banky a další globální instituce, jako Světová banka, Světová obchodní organizace a Mezinárodní měnový fond, tvoří mocenskou vrstvu, která operuje nad státy a omezuje jejich tvorbu veřejné politiky, aniž by byla odpovědná jejich občanům. Oba diskutované prvky kritické role veřejnosti – legitimita vlády i efektivnost veřejného mínění – tedy narážejí na chybějící odpovědné instituce. V postnárodním světě je proto podle Nancy Fraser (2007: 23) třeba vytvořit transnacionální veřejnou moc, která by byla odpovědná novým, demokratickým, transnacionálním veřejným sférám. Mimoto ale zatím zůstává nevyřešená i otázka, jakým způsobem při stávajících strukturálních nerovnostech mezi veřejnými sférami Severu a Jihu zajistit v praxi inkluzivní publikum.

Někteří další autoři hledají způsoby, jak tento problém řešit za pomoci existujících organizací, institucí či hnutí. Například podle Nicka Couldryho je třeba se držet národního uspořádání, protože mnoho problémů se stále týká pouze občanů daných států, a také proto, že takto ustavené veřejné sféry už fungují. Je však třeba tyto národní veřejné sféry vyladit a uzpůsobit pro globální realitu, čímž má vzniknout *transnacionalizovaná*, nikoliv *transnacionální* veřejná sféra. Couldry věří, že časem se dlouhodobý cíl nastavení mezinárodních procesů v zájmu všech lidí tímto způsobem naplní (Couldry 2014: 52–53). Nancy Fraser o něčem takovém pochybuje už jen proto, že dějinná zkušenost tuto ideu nepodporuje – bohaté státy se vždy snažily využívat

zdroje těch chudých, a navíc by podle ní přijetí současných empirických podmínek jako nevyhnutelně daných vedlo v podstatě k opuštění teorie kritické veřejnosti (Fraser 2014: 135).

Podobně jako Nick Couldry je i Kate Nash přesvědčena, že musíme vycházet z toho, jak reálně vypadá rozložení moci a z toho, jaké instituce a jakým způsobem nyní fungují. Síť globálních vládnoucích institucí, které představují nejen dříve zmiňovaná Světová banka a Mezinárodní měnový fond, ale také například Severoatlantická aliance či mnoho různých organizací, které zastřešuje Organizace spojených národů, musejí být vystaveny protiváze, již mohou tvořit podle Kate Nash sítě komunit propojené komunikací přes hranice národních států. Jde o *transnational advocacy networks* (TANs), jež jsou součástí nevládních organizací a zaměstnávají odborníky na mezinárodní právo, rozvojovou problematiku, zdravotní a sociální péči a další oblasti. Podle Kate Nash by tito lidé v podstatě mohli efektivně zastupovat ty, kteří jsou dotčeni rozhodováním mezinárodních organizací (Nash 2014: 69).

Tento návrh se tedy snaží existující instituce umístit do teoretického rámce tak, aby vyhověly normativním požadavkům teorie. To však není možné, protože TANs samotné jsou nedemokratické, a navíc často závislé na korporátních financích bohatého Severu a těžko tak mohou být hlasem pro chudý Jih. Jak uvádí Nancy Fraser (Fraser 2014: 138–139), TANs jsou sice užitečné, ale nemají komunikativní moc, která by jim umožňovala hrát roli transnacionální kritické veřejnosti.

V odpovědi na otázku subjektu v teorii veřejnosti je nakonec podle přehodnoceného názoru Nancy Fraser třeba se přidržet principu všech podřízených namísto dříve uváděného principu všech dotčených (*all-subjected, all-affected*), protože jednak je tento výraz hluboce zakořeněn a jednak rezonuje ve všech společnostech na světě. Tento princip pak tedy skutečně vyžaduje argumentaci pro všezahrnující globální režim (Fraser 2014: 154).

Podle Davida Helda má být budoucí globální režim založen na globální sociální demokracii, kterou ustaví celosvětové vládní i nevládní organizace spolupracující na několika úrovních. Ty by měly být odpovědné lidem stejně, jako se národní vlády zodpovídají svým voličům (Held dle Giddens – Sutton 2013: 922). Ke globálnímu režimu vede pravděpodobně ještě dlouhá cesta, avšak Jürgen Habermas ji ve svém *Eseji o ustavení Evropy* z roku 2011 poměrně jasně a srozumitelně vytyčuje a tvrdí přitom, že právě Evropskou unii můžeme „chápat jako rozhodující krok na cestě k politicky konstituované světové společnosti“ (Habermas 2013: 44).

## 5 Jürgen Habermas a ústava pro Evropu

Lidé skeptičtí k projektu evropské integrace tvrdí, že záměr vybudování projektu sjednocené Evropy za účelem dosažení míru je již vyčerpán, a upřednostňují proto zúžený ekonomický pohled, z něž zatím vyplývá, že hlavní výhodou unie je jednotný trh a volný pohyb osob, zboží, služeb a kapitálu. Celosvětová ekonomická krize, která po roce 2007 Evropu také postihla, však ukázala na problém, který plyne z toho, že Evropská unie nemá potřebné pravomoci, aby mohla harmonizovat rozdíly v konkurenceschopnosti ekonomik jednotlivých členských států. Globalizované trhy se čím dál více vzdalují politice a pro státy je tak těžší stimulovat hospodářský růst a současně zajišťovat sociální zabezpečení svých obyvatel i přesto, že zvyšují své dluhy (Habermas 2013: 46).

Politici nemají podle Habermase (2013: 47) zájem na přesunutí debaty z uzavřených jednání šéfů vlád k široké veřejnosti, kde jsou nutné přesvědčivé argumenty, a namísto toho pak posilují populismus či zamlžují důležitá témata. V českém prostředí si můžeme všimnout dalšího jevu, který přímo podryvá důvěru občanů k evropské integraci. Tím jsou nejen snahy politiků svádět zavádění nepopulárních opatření na rozhodnutí přijatá v Bruselu, ale i šířit zcela nepravdivé informace, u nichž se dá předpokládat, že je občané neznalí komplikovaných vztahů mezi unijními strukturami a jejich funkcemi a pravomocemi budou považovat za pravdivé. V některých případech se dokonce setkáváme i s politiky, kteří šíří nepravdivé zprávy o unii, aniž by znalostmi o jejím fungování sami disponovali (Rozsypal 2018).

Habermas se domnívá, že správnou cestou směřování Evropské unie je využití ústavní přeměny, která by vedla k akceschopné a demokraticky legitimní Evropě – myšleno k Evropě tvrdého jádra se společnou měnou (Habermas 2013: 51). Aby bylo možné transnacionalizovat suverenitu lidu bez snížení legitimacy, je třeba nejprve vysvětlit vzájemnou nezávislost pojmů suverenita lidu a suverenita státu. Podle Habermase (2013: 56–58) je suverenita lidu totožná s vnější suverenitou státu pouze v kontextu

úplné svobody jednání daného státu, kterou omezují jen rozhodnutí ostatních subjektů mezinárodního práva. Svoboda státu jednat je mimo tento kontext odlišná od autonomie lidí, jimž je svoboda zaručena v ústavním státě. Habermas zde vnější suverenitu státu chápe jako svobodu vůle, zatímco suverenitu lidu jako zákonodárství, které občanům zaručuje rovné svobody. Každý stát je tak nadále garantem práva a svobody i přesto, že některé kompetence sdílí s nadnárodními orgány nebo je sem transferuje. Transfer suverenity však vyžaduje, aby se občané jednotlivých zúčastněných států podíleli na nadnárodní legislativě ve spolupráci.

Podle Habermase musí být v Evropské unii zajištěna rovnováha kompetencí mezi Radou a Parlamentem, na nichž má být symetrickým způsobem závislá Komise a má jim být odpovědná. Do takto pojatého rámce se pak nehodí Evropská rada, jejíž současná pozice je taková, že na rozdíl od Komise tvoří faktický protějšek Parlamentu, avšak její rozhodnutí nejsou právně účinná. Současný demokratický deficit tedy neplyne jen z toho, že Komisi tvoří nevolení zástupci členských států, ale také ze slabosti Parlamentu a související nedostatečné legitimacy důležitých rozhodnutí, jež jsou přijata Evropskou radou (Habermas 2013: 78).

Propojování práva a politiky v nadnárodním společenství Habermas chápe jako součást civilizování státní moci. Sdílení suverenity celku unijních občanů s jinými národy členských států, které si stále udržují monopol moci, je možné pouze změnou občanské solidarity, jež musí také zahrnovat solidaritu s příslušníky ostatních národů, jak Habermas trefně ukazuje na případu Němců a Řeků. S transnacionalizací solidarity souvisí také loajalita, které občané cítí k regionům či ke svým národům a které jsou stejně jako rozšíření solidarity závislé na procesech učení (Habermas 2013: 80–81).

Prostor Evropské unie je podle Jürgena Habermase dokonce již dávno připraven na komunikaci občanské společnosti, která pouze vyžaduje, aby se národní veřejnosti vzájemně otevřely a sdílely debatu. Habermas se domnívá, že k transnacionalizaci veřejné sféry není třeba nic jiného, než aby existující média nastolovala evropská

témata a zároveň informovala o politických postojích, která kontroverzní témata vyvolávají v jiných členských státech (Habermas 2013: 81–82).

Dá se říci, že zejména po roce 2015 s vypuknutím krize související s vlnou válečných běženců přicházejících do Evropy ze Sýrie, k nimž se připojila vlna migrantů z dalších států Blízkého východu a z Afriky, se to skutečně i děje. Je evidentní, že čtenářsky a divácky přitažlivá témata, k nimž krizové situace jednoznačně patří, se v médiích objevují v mnohem větší míře, avšak dopad publicity je diskutabilní, protože mnoho informací přinesených v souvislosti s touto krizí bylo zkresleno, nebo alespoň zarámováno v souladu se zaměřením či zájmem jednotlivých médií, což poté ovlivnilo i směřování veřejné debaty (The Economist 2016).

Habermas má však pravdu, když tvrdí, že v Evropské unii vznikla nerovnováha mezi účastí národů, jejichž zájmy zastupují politické elity v Bruselu, a unijními občany lhostejnými ke svým zástupcům ve Štrasburku (Habermas 2013: 82). Občanská společnost musí tento stav vyvážit. Je logické, že občané chtějí aktivně ovlivňovat obsah politiky i norem, jimiž se musí řídit, avšak jsou to politické elity, kdo se zatím nesnaží svým občanům vysvětlit, jaké výhody evropský projekt může mít. Namísto nadvlády Evropské rady by byla možná alternativa v podobě demokratického propojování práva a politiky Evropské unie, jak tvrdí Habermas (2013: 85), který však současně upozorňuje, že solidarita mezi evropskými občany nebude možná, pokud se mezi členskými státy stabilizují sociální nerovnosti.

Namísto reformy Evropské unie však zatím došlo k bezprecedentnímu kroku, kterým je aktivace článku 50 Lisabonské smlouvy jedním z významných členů – Spojeným královstvím – navazující na výsledek referenda o vystoupení z unie z roku 2016. Britové podle průzkumů pro vystoupení hlasovali víceméně proto, že bez společné politiky může být zastavena imigrace do země. Jürgen Habermas k tomu pro německý magazín *Die Zeit* řekl, že ho nikdy nenapadlo, že by otázky identity mohly převážet nad zájmy Velké Británie, pro niž je existenčně důležitý bankovní sektor. Při této

úvaze také vycházel z toho, jakou politickou a mediální moc má londýnské City, avšak při další analýze dochází k závěru, že kampaň pro setrvání v Evropské unii byla postavena na chabých základech: Británie se připojila k tehdejšímu Evropskému hospodářskému společenství bez toho, aby s ním chtěla hlouběji kooperovat, nepřijala společnou měnu, ani se nestala součástí Shengenského prostoru. Jak by proevropský postoj mohl oslovit širší populaci, když se političtí lídři po celá desetiletí chovali tak, jako by bezohledné usilování o národní zájmy bylo dostatečným důvodem pro členství v nadnárodní komunitě států? Pro vystoupení hlasovali především méně vzdělaní, sociálně znevýhodnění voliči z venkovských a bývalých industriálních oblastí, kteří cítí, že jejich zájmy nejsou reprezentovány na politické úrovni (Jürgen Habermas cit. in Assheuer 2016). Dlouhodobé kritické rozvažování probíhající za pomoci racionální argumentace, které by bylo schopné efektivně ovlivnit politickou moc, nahradilo ve Spojeném království jednorázové vyjádření veřejného mínění v referendu, které bylo poznamenáno lživými argumenty a manipulací v kampani zastánců *Brexitu* (Stone 2017)<sup>8</sup>. Jürgen Habermas v rozhovoru upozorňuje, že azylová politika rozděluje veřejné mínění i v Německu, ale zároveň zde také konečně mění postoje tisku, který měl dříve tendenci se k vládě chovat až podlézavě, čímž na dlouhá léta paralyzoval potřebnou politickou debatu (Jürgen Habermas cit. in Assheuer 2016).

---

<sup>8</sup> Problematika dezinformací je v současné době díky snadnému šíření obrovského množství informací natolik rozsáhlá, že ji bohužel nemohu s ohledem na stanovený rozsah do této práce zahrnout. Vedle zjevných lží je ale větším problémem fenomén, který již v roce 1986 popsal americký filozof Harry Frankfurt v eseji *On Bullshit*. Jde o výroky, jejichž účelem je pouze přesvědčit příjemce, přičemž pravdivost či nepravdivost takových výroků je mluvčímu lhostejná. Autor později tento problém pojednal v knize – viz Frankfurt, Harry (2005). *On Bullshit*. (Princeton, NJ: Princeton University Press). Do češtiny byla přeložena pod názvem *Sračka*.

## 6 Evropská veřejnost

Jak jsem zmínila v úvodu této práce, skeptický narativ uvádí, že demokratizace Evropské unie není možná mimo jiné proto, že zde chybí důležitý prostředník mezi politickou mocí a společností v podobě kritického veřejného diskurzu vedeného v nezávislých médiích. Příčinou absence evropské veřejnosti pak má být neexistence kolektivní identity, společného jazyka, evropských médií i společných hodnotících rámců, přičemž zejména chybějící společný jazyk naznačuje, že evropská veřejnost nikdy vzniknout nemůže.

### 6.1 Empirické skutečnosti a normativní vymezení podle Thomase Risseho

Thomas Risse (2005: 188–189) všechna skeptická tvrzení ohledně chybějících předpokladů k utvoření politické veřejnosti zpochybňuje. Je přesvědčen, že společný jazyk a média nejsou jejím nutným předpokladem už jen z toho důvodu, že pluralitní demokracie je spojena s pluralitou médií, která si vzájemně konkurují, a společný jazyk nemá ani Švýcarská konfederace, přičemž o její demokratičnosti nepanují pochybnosti. Podobně je tomu i s heterogenitou společností a chybějící společnou perspektivou. Smysluplná vzájemná komunikace nemůže být podmiňována homogenní veřejností, když takovou nenalzáme ani uvnitř národních států, kde komunikace běžně probíhá. Risse dále tvrdí, že společnou evropskou perspektivu nemůžeme vyžadovat ve smyslu konsensu, protože souhlas či nesouhlas s určitou politikou nemůže být chápán jako důkaz toho, že evropská veřejnost existuje, či nikoliv.

Pokud to není společný jazyk, identita a média, co je tedy podmínkou vzniku evropské veřejnosti? Risse je ve shodě s Jürgenem Habermasem přesvědčen, že jsou to kontroverzní evropská témata, která mobilizují společnost, čímž se veřejné diskuse stávají evropskými. Veřejnost je podle Risseho sociálním konstruktem, který vzniká

v procesu vzájemné komunikace, a tedy nemůže být něčím daným. Vedle sociální mobilizace a sporů kolem evropské politiky je však pro vznik společné veřejnosti nutná i diskuse probíhající nejen v národních souvislostech, nýbrž i s povědomím o perspektivách, v nichž probíhají diskuse na dané téma v dalších státech, přičemž je ovšem důležitá shoda na tom, v čem je vlastně dané téma sporné (Risse 2005: 191).

Aby evropská veřejnost plnila funkci, jež napomáhá legitimitě a odpovědnosti vlády, tvrdí Risse, že je nutná existence „komunity komunikace“, v níž účastníci diskuse nikoliv pouze mobilizují určitou skupinu podporovatelů společné záležitosti, nýbrž racionálně argumentují a vzájemně se uznávají ve smyslu výše pojednávané diskurzivní etiky. Pokud vycházíme z těchto předpokladů, pak jsme již národní hranice států překročili i ve smyslu kolektivní identity, protože ostatní obyvatele Evropské unie považujeme za legitimní mluvčí ve společné veřejnosti, a o sporném tématu diskutujeme proto, že se jedná o veřejný zájem společné komunity, jejímž jsme členem (Risse 2005: 197). Kolektivní identita tedy vzniká v procesu komunikace. Pokud se v médiích o evropských tématech nehovoří a nevznikají názorové střety, neexistuje předpoklad nejen pro fungující evropskou veřejnost, ale ani pro zdravý demokratický systém.

## 6.2 Deficit evropské veřejnosti

Pokud máme na úrovni národních států zakořeněné symbolické i institucionální předpoklady politické veřejnosti, považujeme zde veřejnou sféru za existující a samozřejmě fungující i přesto, že většina lidí se aktivně veřejné debaty neúčastní a představuje jen její pasivní publikum. Kvalita prostupnosti mezi silnou a slabou veřejností, resp. veřejnostmi je, jak již vyplynulo z předchozích řádků, důležitá pro legitimitu vlády i demokratický režim jako takový, přičemž nejvlivnějším reprezentantem zprostředkování i aktivace veřejného mínění jsou masová média. Přirozeně je tedy žádoucí, aby i diskuse o evropských veřejných tématech byla

dostatečně mediálně zprostředkována, protože pokud přijmeme Risseho náhled na roli komunikace ve veřejné sféře a formování veřejného mínění, pak zde leží hlavní problém nedostatečně rozvinuté evropské občanské společnosti.

Na druhé straně musíme říci, že vedle silné evropské veřejnosti v podobě Evropského parlamentu se na úrovni výborů Evropské komise vytvořil další typ silné veřejnosti fungující v rámci deliberativní diskuse ukončené dosažením dohody. V těchto výborech, jejichž předsedy jsou evropští komisaři, jsou zaměstnáni odborníci z členských států, jejichž práce je postavená na principu racionality a nestrannosti a je efektivní. Výbory však nepodléhají žádné kontrole, jejich dohody nejsou součástí širší diskuse, v níž by byly zastoupeny další formy veřejnosti, a nezodpovídají se ani národním vládám ani Evropskému parlamentu (Eriksen – Fossum 2002: 411).

Evropské publikum se tedy tvoří víceméně na úrovni elit a většina komunikace je filtrována národními médii. Podle průzkumů ovšem národní média o Evropské unii informují povrchně, sporadicky a často negativně (Müller 2010: 23). Pravdou však je, že se evropskými tématy a děním v členských státech ve větší míře zabývá například britský deník *The Financial Times*, týdeník *The Economist*, televizní kanál *BBC World* či *CNN International* a především *Euronews*, zpravodajská televizní stanice, která je v současné době dostupná už téměř ve všech státech světa a v roce 2016 ji denně sledovalo 52 milionů diváků a internetových odběratelů (Euronews [nedatováno]). I když se ale angličtina postupně rozšířila do všech států jako *lingua franca* nejen v oblasti vědy, techniky, obchodu a diplomacie, klíčovou roli ve státech Evropské unie stále hrají národní média a je žádoucí, aby zprostředkovávala debatu týkající se evropských témat co nejobjektivněji. To můžeme očekávat zejména od médií veřejné služby, která nejsou zatížena požadavkem co nejvyšší sledovanosti a prodejnosti, ale naopak jsou vázána potřebnými etickými kodexy. Problémem nicméně zůstává, že absence debaty o evropských tématech v komerčním a bulvárnějším zpravodajství vylučuje značnou část publika (Mörä 2008: 87).

Bruselští korespondenti a zpravodajové uvádějí, že evropská diskuse se v Bruselu odehrává neustále, ať už v Komisi, Parlamentu nebo výzkumných organizacích, které zde rovněž ovlivňují tvorbu veřejné politiky. Příležitostně je tato diskuse využívána i jako základ pro tvorbu mediálního obsahu, nicméně není sledována systematicky. Jak ale autor empirické analýzy produkce mediálního obsahu o Evropské unii Tuomo Mörä (2008: 93) dodává, interakce mezi politiky, úředníky, lobbistickými skupinami, think-tanky, experty a akademiky a jejich vliv na rozhodování v orgánech Evropské unie bohužel nejsou dostatečně prozkoumány ani v akademické rovině. Jeho výzkum však potvrdil, že logika fungování médií a logika fungování Evropské unie jednoduše nejsou kompatibilní. V Bruselu často absentuje drama a napětí, rozhodnutí jsou přijímána za zavřenými dveřmi, evropský politický systém je příliš vágní a fragmentovaný, a zejména chybí personalizace – funkce prezidenta, premiéra, lídra opozice. Z vědeckého pohledu jsou ve veřejné sféře emoce i osobní aspekty jaksí nadbytečné, avšak v žurnalistice je uchopení problému skrze osobní příběh běžně využívanou metodou (Mörä 2008: 96), která přispívá k atraktivnosti zpráv pro publikum.

### 6.3 Evropský démos a kolektivní identita

Transnacionální demokracie je skeptiky v české veřejné debatě považována za nemožnou nejen z důvodu neexistujícího evropského lidu/národa, ale také z dalších důvodů, jež Petr Kratochvíl (2012) označuje za mýty, přičemž evropský lid pokládá za jeden z nich:

„... 1) jednotné šiky bruselských elit bojují proti českým zájmům a...navzdory většině Evropanů [se] 2) opírají o imaginární evropský supernárod. Řešením problémů, které EU údajně způsobila, je podle další dvojice mýtů 3) návrat k národnímu státu a 4) nahrazení bruselské propagandy ekonomickou analýzou (ne)výhodnosti integračního procesu.“

Podle Kratochvíla český mýtický příspěvek takzvaných euroskeptiků dialogu se zastánci transnacionální demokracie spíše brání. Jednak vyzdvihování národa a návrat do hranic národních států vůbec neřeší neschopnost států regulovat interakce, jež jsou důsledkem ekonomické globalizace, a jednak hodnota evropské integrace jistě nespočívá pouze v ekonomických výhodách (Kratochvíl 2012).

Démos chápeme primárně jako politickou – nikoliv kulturní – kategorii, která je formálně definována občanstvím příslušného státu, přičemž občanství Evropské unie je od něj v případě občanů členských států odvozováno. Posilování veřejné sféry je pak podmínkou formování kolektivních identit, protože zájmy a konflikty vytvářejí politické pozice a opozice, které ovšem na úrovni Evropské unie nejsou v důsledku neutralizační politiky kompromisů a jednomyslnosti patrné (Müller 2010: 5).

V unijní politice až do začátku migrační krize v roce 2015 z perspektivy občanů České republiky konflikt a veřejná konfrontace převážně chyběly. Zviditelnění konfliktních zájmů naopak přispívá k zájmu médií, čímž dochází k alespoň částečnému překonání komunikačního a informačního deficitu mezi unií a jejími občany. Tento deficit je ale patrný – z údajů Eurobarometru vyplývá, že i když se situace postupně zlepšuje, v roce 2014 pouze zhruba třetina občanů Evropské unie hodnotila svou znalost činnosti Evropského parlamentu za dobrou, v případě České republiky to bylo dokonce jen 25 procent občanů (Evropský parlament 2015) a patrně nemůžeme očekávat, že migrační krize tento stav významně změnila.

Jak uvádí Karel B. Müller (2010: 5), představu národní identity tvoří média, vzdělávací instituce a nukleární rodiny, které se nacházejí na pomezí veřejných institucí. Nejedná se o reálnou existující kategorii, nýbrž o sociální konstrukci, která se za pomoci uvedených institucí reprodukuje v komunikaci a symbolických rituálech. Pokud se tedy hovoří o slabosti kolektivní identity v EU, Müller tvrdí, že jde o nepochopení fungování formování kolektivních identit. Jak již bylo vysvětleno v kapitole 2.2, vznik národního státu v dějinách nenásleduje vždy až po vytvoření

národní identity. I v případě Čechoslováků, kteří získali svůj stát 28. 10. 1918, je poněkud troufalé hovořit o národu, zvláště vezmeme-li v úvahu, že ve státě žili – vzato od západu k východu bez uvedení dalších menšin – Němci, Češi, Slováci a později připojení Zakarpatští Ukrajinci. Francie stejně jako další státy západní Evropy jsou příkladem území, kde nejprve vznikla politická jednotka a teprve následně národ uvnitř státu. Podobně i založení Spojených států amerických je postaveno na konceptu občanského národa. Abstraktní, právně zprostředkovanou solidaritu mezi lidmi zde zajišťuje víra v obecná pravidla, jež zdejší občané i nově příchozí přijímají za svá.

Silnější kolektivní identity v Evropské unii současně s formováním evropských veřejných sfér v členských státech může být podle Müllera (2010: 6) dosaženo prohloubením integrace a pěstováním společné politické kultury v jednotlivých rozmanitých evropských kulturách. Kromě toho bychom neměli pochybovat ani o společných hodnotách, jako je demokracie, vláda práva a mír, které občané Evropské unie sdílejí.

#### 6.4 Evropeizace a koncept aktivní hranice

V souvislosti s pojmem evropeizace, který se v odborné literatuře často vyskytuje, ekonom a politolog Marek Loužek (2006) hovoří o mnoha jeho významech i nepřesnostech v používání. Pro účel této práce bude vhodné zmínit alespoň ten, který nazývá politickým projektem unifikace Evropské unie. Loužek tvrdí, že pojem především není hodnotově neutrální, protože „pro většinu běžných lidí získá tento pojem určitý přídech. Proti poevropš'ování (evropeizaci) se bude jednou bojovat stejně vehementně jako proti germanizaci či amerikanizaci“. Užití pojmu evropeizace podle něj nemá smysl, pokud nejde o nevratný proces stvrzený všemi státy kontinentu. O probíhajícím procesu, kterým jsou propojováni občané různých států – ať už v rámci EU nebo celé Evropy – pak hovořit rovněž nelze, protože kontakty Evropanů se „nijak neliší od kontaktů jiných národů“. Z této formulace není zřejmé, zda má na mysli

kontakty Evropanů s jinými národy, nebo kontakty probíhající mezi lidmi jiných národů mimo Evropu. Podle Loužka mají pro budování evropského vědomí význam peníze, nikoliv však jazyk, turistika, sex a sport (Loužek 2006).

Zda prostřednictvím kontaktů mezi lidmi v EU dochází k budování vědomí přináležitosti či společných zájmů, je podle mého názoru jiná otázka. V každém případě ze studie, kterou nechala zpracovat Evropská komise, víme, že díky studijnímu výměnnému programu Erasmus vysokoškoláci nejen snadněji hledají zaměstnání a lépe ovládají cizí jazyk, ale také se díky němu zrodilo mnoho partnerských či manželských vztahů, z nichž se narodil asi jeden milion dětí (Palata 2017). Je pravděpodobné, že síť kontaktů vytvořené mezi lidmi v Evropě díky Erasmu budou hustější a častější než kontakty Evropanů s dalšími národy, a dá se předpokládat, že jejich prožívání politické identity může mít odlišný průběh, než je tomu u lidí, kteří do zahraničí cestují pouze nakrátko za účelem rekreace nebo vůbec ne.

Pojem evropeizace tedy nebudu považovat za nesmyslný módní pojem, který v lidech vzbuzuje odpor, nýbrž za pojem označující kulturní a intelektuální překračování hranic národních států a s ním spojené propojování sféry veřejností v rámci Evropské unie. Karel B. Müller (2014: 412) v této souvislosti hovoří o tom, že jistá forma ohraničení je zřejmě pro existenci jednotlivců i větších sociálních celků nezbytná. Vedle fyzických hranic teritoriálních politické jednotky oddělují hranice symbolické, které napomáhají sociální solidaritě uvnitř těchto jednotek pomocí konstruování *druhých*. V Evropě nakonec národní státy vznikly v důsledku války, kdy je posílení soudržnosti uvnitř skupiny snadno dosažitelné za použití narativu o nepřátelských a nebezpečných *druhých*, kteří skupinu ohrožují (Müller 2014: 416). Protože díky novým technologiím došlo k radikální proměně ve vnímání času i vzdáleností a celý svět je propojený komunikačními médii a globální ekonomikou, stávají se i symbolické hranice mezi státy prostupnějšími. V obsluze těchto symbolických hranic však existují významné kvalitativní rozdíly.

Müller (2014: 418) proto přichází s konceptem, jež nazývá *aktivní* hranicí, kterou staví do kontrastu s jejím opakem. Aktivní hranice je charakteristická množstvím komunikačních kanálů, které umožňují „odlišování bez vymezování“. Má na mysli komunikaci, která umožňuje porozumění mezi různými kulturami bez toho, aby docházelo k polarizaci a odmítání. Je to právě otevřenost, která je klíčová pro porozumění a spolupráci, ale i pro sebeuvědomování. Kromě toho, že komunikace umožňuje nalézání konsenzu, její pozitivní role spočívá i v tom, že umožňuje také jeho nedosažení. Pokud při vyjasňování postojů nedojde k dohodě, neznamená to uzavření problému, nýbrž možné řešení v budoucnu. Naproti tomu obsluha hranice *pasivní*, kterou charakterizují negativní postoje, přináší mimo jiné vylučování, fragmentaci, polarizaci či odmítání. Müller (2014: 427) uvádí jako příklad situaci, kdy spolu představitelé dvou sousedních členských států Evropské unie nemluvili. Jednalo se o případ předsedů vlád Slovenska a Maďarska v letech 2006–2008 zapříčiněný spory ohledně maďarské menšiny žijící na Slovensku. Ještě bližším příkladem pak pro nás bylo letité vyhýbání se představitelů Česka a Bavorska v důsledku sporů způsobených Benešovými dekrety. Za příklad posilování sdíleného diskurzu pak Müller (2014: 423) uvádí například francouzsko-německou učebnici dějepisu využívanou od roku 2006 na středních školách v obou zemích. Náhled na dějiny se v ní podařilo sjednotit v převážné většině, asi ve 20 % se výklad liší.

Otevřenost argumentům i schopnost uvádět argumenty týkající se druhých je jistě znakem vyspělé demokracie, avšak přinejmenším ve státech střední Evropy stále mezi elitami pozorujeme tendenci k narativu, který hovoří spíše o nežádoucím či nemístném vměšování. Narativy mají významný dopad na tvorbu identit i na vztahy k oněm druhým, kteří žijí za teritoriální hranicí státu. Otevřený prostor pro komunikaci skrze aktivní hranici pak umožňuje zvyšovat toleranci a respekt k druhým, kteří nejsou považováni za nebezpečné, nýbrž pouze – zatím – neznámé, z nichž se mohou stát přátelé. Ostatně například o hranici mezi Českou a Slovenskou republikou určitě můžeme uvažovat jako o hranici aktivní, skrze niž jsou veřejné sféry silně propojeny.

Nejčerstvějším a možná i nejsilnějším dokladem této propojenosti je nedávný případ, kdy byl společně se svou snoubenkou zavražděn slovenský investigativní novinář Ján Kuciak ze zpravodajského webu *Aktuality.sk*. Na Slovensku byly v reakci na to zorganizovány demonstrace požadující důkladné vyšetření případu i vyvození odpovědnosti slovenské vlády. Demonstrací se na Slovensku zúčastnily desetitisíce lidí, důležité však je, že ve stejné dny se konaly ze stejných důvodů demonstrace i v Praze a dalších českých městech, a téma vyšetřování i práce slovenských médií a zejména Kuciakův nedokončený článek byly v českých médiích výrazně zastoupeny a pozorně sledovány. Případ kromě toho sledují i další evropské státy, z nichž v některých se rovněž ve stejné době konaly demonstrace občanů, a téma zůstalo v pozornosti nejvýznamnějších evropských médií (The Guardian 2018). Nemůže tedy být pochyb o tom, že veřejná sféra skutečně nezná teritoriální hranice a v současném propojeném světě už pravděpodobně ani není možné uskutečnit něco jako návrat do ohraničených národních států, které budou propojeny pouze ekonomickými dohodami.

## 7 Závěr

Cílem této práce bylo zjistit, jaké normativní aspekty vymezují a umožňují potřebnou demokratičnost a legitimitu vlády v Evropské unii, a dále zjistit, zda vedle skeptické argumentace týkající se nemožnosti vytvoření evropské občanské společnosti či evropské sféry veřejností existuje i dostatečná a smysluplná argumentace pro pozitivní přístup. Zdá se, že teoretici jsou především znepokojeni tím, že demokratická praxe se příliš vzdaluje teoriím, a není jisté, zda to, co potřebujeme najít, je nová teorie, nebo spíše nový způsob, jak zajistit demokratickou praxi. Za velice slibný lze pokládat deliberativní model, který může při dodržování pravidel diskurzivní etiky potřebnou legitimitu vlády zajistit. K tomu je ovšem zapotřebí, aby byla ustavena shoda na těchto pravidlech a aby byly z diskuse striktně vyloučeny manipulativní techniky komunikace.

Ze všech vzájemně provázaných témat vystupuje právě problém spočívající v komunikaci a také informovanosti veřejnosti. Nejde jen o způsob, jak zajistit inkluzivní publikum, hovoříme-li o veřejné sféře, resp. veřejných sférách, stejně důležitou otázkou je i pěstování politické kultury. Je odpovědností silných i slabých veřejností, aby podporovaly takové formy komunikace a vzdělávání, které občanům zajistí relevantní informace o evropském projektu – a nejen o něm – v masové míře.

Především velmi nízká účast českých voličů ve volbách do Evropského parlamentu naznačuje, že zde ani tak nechybí evropská veřejná sféra, která by diskutovala celospolečenské problémy týkající se nás i našich evropských sousedů, jako spíše chybí silná a viditelná podpora evropskému projektu ze strany českých politických elit. Za skutečně znepokojivé považují, že někteří čeští poslanci a další mediálně exponované osobnosti ani sami netuší, jaké návrhy se v Evropském parlamentu projednávají, kdo rozhoduje a podle jakých pravidel. To však těmto lidem nebrání v českých médiích i na sociálních sítích šířit dezinformace. Jejich kritika často zahrnuje celý evropský projekt, protože bohužel nerozlišují ani jednotlivé orgány

Evropské unie, ani jejich pravomoci. Pro společnost jsou důležité narativy a pokud v českých médiích často zaznívá nesmyslný narativ o bruselském diktátu, pak je snadné vypěstovat v řadě občanů k evropskému projektu odpor.

Pokud politika probíhala víceméně beze sporů na úrovni elit, veřejnost se o ni příliš nezajímala a evropský projekt jí zůstával vzdálený. Aktivní občanská společnost ovšem běžně neexistuje ve smyslu 24/7, nýbrž mobilizuje se kolem sporných témat, jež vyvolávají protichůdné postoje. Je tomu tak na úrovních lokálních, regionálních, národních i nadnárodních. Po vypuknutí hospodářské krize se tento rys v Evropské unii potvrdil v souvislosti s problémy společné měny ve státech eurozóny, v době migrační krize počínající rokem 2015 v Itálii a Řecku se pak debata na toto téma rozproudila ve všech členských státech. Je zjevné, že pro politické elity tím vždy vznikají nesnáze, ale zároveň je to také důkazem efektivnosti veřejného mínění, které jednoduše nemůže být ignorováno.

*Brexit* je patrně dostatečným důkazem toho, co se může stát, když vládnoucí politici nevnímají požadavky svých voličů a nesnaží se s nimi komunikovat o věcech, které občané považují za zásadní. V tom případě není vůbec důležité to, že z objektivního hlediska ani nejde o zásadní problémy. Pokud je totiž voliči za zásadní považují, je nutné se jimi zabývat přinejmenším v tom smyslu, že je povinností těch, kteří stát spravují, aby občanům poskytovali skrze média relevantní informace. Informovaná diskuse pak má šanci přispět nejen k řešení problémů, ale i k větší důvěře občanů v demokracii. Bohužel ani současná bitva o porozchodové uspořádání mezi Spojeným královstvím a Evropskou unií, kde je jedním z hlavních problémů ekonomická výhodnost na obou stranách, nepředkládá mnoho důvodů k optimismu. Správná otázka nezní, zda je evropská integrace ekonomicky výhodná či nevýhodná, protože vedle ekonomických důsledků je nutné vzít v úvahu i důsledky politické, společenské a snad i takové, které bychom mohli nazvat principiální. Kromě toho již bylo mnohokrát prokázáno, že lidská solidarita hranice nezná. To ovšem neznamená, že vlastnostmi

potřebnými pro její prokázání jsou nadáni všichni. Jak již bylo řečeno, rozšiřování solidarity mezi občany je závislé na procesu učení.

O aktivní hranici a jejím pozitivním obsluhování rozhodně můžeme hovořit v souvislosti se studijními programy, díky nimž má mnoho lidí možnost poznávat dříve neznámé lidi, jejich kultury, hodnoty a názory. Koneckonců samotná věda je stejně jako obchod nebo umění již dávno nejen evropská, ale kosmopolitní. Zbývá tedy do komunity komunikace, která nepochybně v Evropě existuje, přibrat početné publikum dalších lidí, kterých se evropské problémy týkají, a postupovat v jejich zájmu. Vést informovanou diskusi v národních médiích a všimnout si záležitostí, které se dotýkají všech Evropanů. Zejména je třeba zlepšovat politickou kulturu v členských státech tak, aby lidé dobře vnímali, že politika je něco, co se dotýká života každého jednotlivce, pouze však v demokratických státech je možné se do ní aktivně zapojit bez nebezpečí a nepřekonatelných překážek. Na politických elitách pak je, aby využívaly narativy posilující formování pozitivních identit a zároveň aby jasně pojmenovávaly nebezpečí, jež demokratické hodnoty ohrožují, a proti nim se postavily. Mír v Evropě rozhodně není zaručený navždy a o tento cíl evropského projektu je třeba pečovat zvlášť usilovně.

Za pomoci důmyslného šíření dezinformací, nedůvěry a nenávisti je bohužel možné poměrně snadno dosáhnout ve společnosti nebezpečného stavu nálad, které umožní, aby se lidé mírových a demokratických hodnot vzdali. Existující transnacionální veřejná sféra a obrovské možnosti publicity samozřejmě umožňují šíření a sdílení hodnot a postojů jak pozitivních, tak i negativních, jak doložil například i rychlý vzestup takzvaného Islámského státu. Transnacionální veřejná sféra skutečně není nic nového ani neexistujícího – evropské veřejné sféry nepropojil až poválečný projekt evropské integrace, přeshraniční veřejná debata probíhala třeba i o tom, co předcházelo Mnichovské dohodě. Propojením celého světa komunikačními sítěmi bude stále docházet k setkávání kultur, postojů a hodnot, ale také k obrovské produkci informací i nebezpečných dezinformací a ovlivňování veřejného mínění různými

směry. Bude proto velkou výzvou zajistit, aby politický diskurz probíhal v rámci pravidel srozumitelné racionální argumentace. Spíše než nedostatečně kritická role veřejnosti směrem k veřejné moci je v současné době problémem vedení dialogu mezi lidmi zastávajícími protichůdná stanoviska.

## 8 Seznam použité literatury

Assheuer, Thomas (2016). Jürgen Habermas: The players resign. *Die Zeit*, 26/2016 (<http://www.zeit.de/kultur/2016-07/juergen-habermas-brexit-eu-crisis-english>, 4. 2. 2018).

Belling, Vojtěch. (2009). *Legitimita moci v postmoderní době. Proč potřebuje Evropská unie členské státy?* (Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav).

Birch, Sarah (2018). Democratic Norms, Empirical Realities and Approaches to Improving Voter Turnout. *Res Publica* 24(1), s. 9–30.

Burgess, Michael (2006). *Comparative federalism: theory and practice*. (London: Routledge).

Couldry, Nick (2014). What and Where is the Transnationalized Public Sphere? In: Fraser, Nancy et al., *Transnationalizing the Public Sphere*. (Cambridge, Malden: Polity Press), s. 43–59.

The Economist (2016). Spinning the migrants. How a media mogul helped turn Czechs against refugees. *The Economist*, 13. 7. 2016 (<https://www.economist.com/news/europe/21707125-politics-central-and-eastern-europe-are-increasingly-driven-businesses-own-media>, 4. 2. 2018).

Eriksen, Erik Oddvar – Fossum, John Erik (2002). Democracy through Strong Publics in the European Union? *Journal of Common Market Studies* 40(3), s. 401–424.

Fraser, Nancy (1990). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. *Social Text*, (25/26), s. 56–80.

Fraser, Nancy (1992). Rethinking the Public Sphere. A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. In: Calhoun, Craig (ed), *Habermas and the Public Sphere*. (Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press), s. 109–142.

Fraser, Nancy (2007). Transnationalizing the Public Sphere. On the Legitimacy and Efficacy of Public Opinion in a Post-Westphalian World. *Theory, Culture & Society*, 24 (4), s. 7–30.

Fraser, Nancy (2014). Publicity, Subjection, Critique. A Reply to My Critics. In: Fraser, Nancy et al., *Transnationalizing the Public Sphere*. (Cambridge, Malden: Polity Press), s. 129–156.

- The Guardian (2018). Death of investigative journalist sparks mass protests in Slovakia. *The Guardian*, 9. 3. 2018 (<https://www.theguardian.com/world/2018/mar/09/death-of-investigative-journalist-sparks-mass-protests-in-slovakia>, 10. 3. 2018).
- Giddens, Anthony – Sutton, Phillip W. (ed) (2013). *Sociologie*. (Praha: Argo).
- Habermas, Jürgen (2000). *Strukturální přeměna veřejnosti*. (Praha: Filosofia).
- Habermas, Jürgen (2002). Tři normativní modely demokracie. In: *Teorie demokracie dnes*. (Praha: Filosofia).
- Habermas, Jürgen (2013). *K ustavení Evropy*. (Praha: Filosofia).
- Hroch, Miroslav (2009). *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. (Praha: Sociologické nakladatelství).
- Hutchinson, John (1994). Cultural Nationalism and Moral Regeneration. In: Hutchinson, John – Smith, Anthony D. (eds.), *Nationalism*. (Oxford – New York: Oxford University Press), s. 122–131.
- iDNES.cz (2008). Reportéři natáčeli praktiky poslanců, vyvedla je ochranka. *iDNES.cz*, 14. 12. 2008 ([https://zpravy.idnes.cz/reporteri-nataceli-praktiky-europoslancu-vyvedla-je-ochranka-pba-/zahranicni.aspx?c=A081213\\_103022\\_zahranicni\\_jw](https://zpravy.idnes.cz/reporteri-nataceli-praktiky-europoslancu-vyvedla-je-ochranka-pba-/zahranicni.aspx?c=A081213_103022_zahranicni_jw), 11. 2. 2018).
- Kratochvíl, Petr (2012). Návrat k politice. Jürgen Habermas kontra české mýty o evropské integraci. *Právo*, 16. 2. 2012 (<https://www.novinky.cz/kultura/salon/259580-petr-kratochvil-navrat-k-politice.html>, 1. 3. 2018).
- Loužek, Marek (2006). Evropeizace – užitečný, nebo módní pojem? (<http://cepin.cz/cze/clanek.php?ID=681>, 3. 3. 2018).
- Mörä, Tuomo (2008). Ideals of European Public Sphere and EU Journalism. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 3(23), s. 86–98.
- Müller, Karel B. (2010). Teoretické vymezení veřejné sféry a úvahy nad její evropeizací. In: Dvořáková, Vladimíra a kol., *Evropeizace veřejné sféry* (Praha: C. H. Beck), s. 1–28.
- Müller, Karel B. (2014). Aktivní hranice a evropeizace veřejné sféry. Jak „stejný“ může být i „jiný“ a naopak. *Sociológia* 46(4), s. 412–433.
- Nash, Kate (2014). Towards Transnational Democratization? In: Fraser, Nancy et al., *Transnationalizing the Public Sphere*. (Cambridge, Malden: Polity Press), s. 60–78.

Nohejl, Marek (2007). *Jednání, diskurs, kritika: myslet společnost*. (Praha: Sociologické nakladatelství).

Palata, Luboš (2017). Erasmus přinesl Evropě za třicet let nové elity, ale i milion dětí. *iDNES.cz*, 18. 6. 2017 ([https://zpravy.idnes.cz/erasmus-program-tricet-let-ddl-zahranicni.aspx?c=A170616\\_123541\\_zahranicni\\_bur](https://zpravy.idnes.cz/erasmus-program-tricet-let-ddl-zahranicni.aspx?c=A170616_123541_zahranicni_bur), 3. 3. 2018).

Risse, Thomas (2005). Vzniká evropská veřejnost? Teoretické vyjasnění a empirické příznaky. In: Hrubec, Marek (ed.), *Spor o Evropu: postdemokracie, nebo predemokracie?* (Praha: Filosofia), s. 179–200.

Rozsypal, Michael (2018). Podřizujeme se Bruselu, říká poslanec SPD Kobza. Neví ale, který orgán Evropské unie odhlasoval kvóty. *Český rozhlas*, 1. 2. 2018. ([https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/spd-kobza-interview-evropska-unie-kvoty\\_1802011320\\_dbr](https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/spd-kobza-interview-evropska-unie-kvoty_1802011320_dbr), 3. 2. 2018).

Stone, Jon (2017). Brexit lies: The demonstrably false claims of the EU referendum campaign. *Independent*, 17. 12. 2017 (<http://www.independent.co.uk/infact/brexit-second-referendum-false-claims-eu-referendum-campaign-lies-fake-news-a8113381.html>, 10. 3. 2018).

Twohey, Megan (2017). Harvey Weinstein is Fired After Sexual Harrassment Reports. *The New York Times*, 8. 10. 2017 (<https://www.nytimes.com/2017/10/08/business/harvey-weinstein-fired.html>, 4. 2. 2018).

Vargovčíková, Jana (2014). Deliberativní demokracie: Rozpravou za hranice liberální demokracie? In: Znoj, Milan – Bíba, Jan – Vargovčíková, Jana, *Demokracie v postliberální konstelaci*. (Praha: Karolinum), s. 89–131.

Znebejánek, František (1997). *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé*. (Praha: Sociologické nakladatelství).

## 9 Seznam internetových zdrojů

Euronews [nedatováno]. About Euronews. (<http://www.euronews.com/about>, 10. 2. 2018).

Evropská unie [nedatováno]. Orgány, instituce a ostatní subjekty EU. ([https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies\\_cs](https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies_cs), 29. 3. 2018).

Evropský parlament (2014). Výsledky evropských voleb 2014. (<http://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/cs/turnout.html>, 15. 2. 2018).

Evropský parlament (2015). Eurobarometr Evropského parlamentu (EB/PE 82.4). ([http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2015/2014parlemeter/eb82\\_4\\_parlemeter\\_analytical\\_overview\\_cs.pdf](http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2015/2014parlemeter/eb82_4_parlemeter_analytical_overview_cs.pdf), 28. 3. 2018).

## 10 Resumé

The Bachelor thesis deals with critical theory, the public spheres and the issues of legitimacy of power in the European Union. The objective of the thesis was to determine how European public spheres are formed and what kind of infrastructure is necessary for them to function in the required manner to fulfil their critical role. Further, the thesis addresses the possibility of the transnationalizing of public debates through existing national media and the problem of political identity of the citizens of the European Union. The thesis is divided into two sections. The first section introduces the theoretical definition of national and supranational legitimacy of power, the normative grasp of an ideal type of critical public sphere by Jürgen Habermas and its transnational extension presented by Nancy Fraser and her critics. The second section is focused on the spheres pertaining to the European public, collective identities and the concept of an active border which makes cooperation and toleration among the diversity of nations possible. Both sections are closely coordinated with the model of deliberative democracy, the principles of discursive theory and the mediation of political debates. The theoretical conceptions are supplemented with empirical evidence and real-life examples from European societies and their public spheres.